

CONSIDERAȚII PRIVIND COMPLEXITATEA ȘI IMPORTANȚA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE ÎN ROMÂNIA

ION RUSU*

ABSTRACT:

After presenting the concept of fundamental rights and freedoms, analysing the forms and means of exercising the freedom of speech in the Romanian Constitution, the author presents the regulation of the social-political freedom in some international deeds (The International Covenant on Civil and Political Rights, The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

The necessity of respecting certain supreme values (dignity, honour, private life) in exercising the freedom of speech in the media is highlighted, outlining the practice of the European Court of Human Rights in this field.

Keywords: freedom of expression, exercise, democracy, legality

RÉSUMÉ:

Après il présent le concept des droits et des libertés fondamentales, en analysant les formes et moyens pour l'exercice de la liberté d'expression dans la Constitution, l'auteur se réfère à la réglementation de la liberté sociale et politique dans certains instruments internationaux (Pacte international relatif aux droits civils et politiques, la Convention européenne des droits de l'homme et des libertés fondamentales).

Il souligne la nécessité de respecter les valeurs suprêmes (dignité, l'honneur, la vie privée de la personne) dans l'exercice de la liberté d'expression dans les médias, en projetant la pratique de la Cour européenne des droits de l'homme.

Mots-clés: liberté d'expression, d'exercice, de la démocratie, de la légalité

I. Ca orice instituție juridică, instituția drepturilor și libertăților fundamentale a suscitat vii discuții și controverse determinate desigur de complexitatea problemelor care s-au ivit în abordarea și cercetarea fenomenelor.

Chiar terminologia folosită de autori consacrați, observăm că este diferită. În unele manuale apar titluri precum „libertăți publice”,¹ deși în cuprinsul lucrării respective se întâlnesc și formulări de genul „drepturile omului” iar unii autori utilizează noțiunea de „drepturi și libertăți”.

În opinia altora, formula „drepturile omului și libertățile fundamentale” este incorectă, deoarece libertățile sunt drepturi ale omului.² Uneori se argumentează că „drepturile omului” și „libertățile publice” nu au același conținut. Acești autori au ca fundament în susținerea lor teoria dreptului natural și privesc drepturile omului ca fiind inerente naturii umane, ele fiind universale și pentru totdeauna.

Libertățile publice privesc protecția și securitatea individului semnificând „creanțe față de societate”.³ Desigur că aceste libertăți „publice” trebuie distinse de cele „private”, dacă avem în vedere exercitarea lor. Astfel, libertățile publice se

referă la raporturile persoanei cu autoritățile, cele private au în vedere raporturile strict inter-individuale.

Nuanțarea terminologiei „drept” sau „libertate” ține seama desigur și de istoricul conceptului. Libertățile, mai ales cele individuale, au apărut ca măsuri de protecție a individului contra arbitrarului guvernanților, fiind cuprinse pentru prima dată în Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789. Neîndoielnic că și aceste libertăți sunt sinonime cu drepturile fundamentale. Cu alte cuvinte, din punct de vedere juridic, se desemnează o singură categorie, o singură noțiune.

De fapt, și documentele internaționale în materie, răspunzând necesității unui limbaj comun, dar obligatoriu pentru receptarea corectă a instituției, folosesc conceptul de drepturi și libertăți fundamentale.

Termenii de „drept” sau „libertate”, sunt utilizați și în legea fundamentală din 1991. Întâlnim astfel, dreptul la apărare, dreptul la informare, dreptul la vot sau libertate a conștiinței, libertatea de exprimare, libertatea întrunirilor.⁴

În literatura de specialitate se apreciază că drepturile fundamentale cetățenești sunt acele drepturi subiective aparținând cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a

* Conf. univ. dr.

¹ A se vedea G. Burdeau – *Les libertés publiques*, LGDJ, Paris, 1966; C.A. Colliard – *Libertés publiques*, Dalloz, 6^{-ème} édité. 1982; J. Rivero – *Les Libertés publiques*, PUF, Paris, 1973.

² A se vedea H. Kelsen – *The Law of the United Nations*, London, 1951, p. 29.

³ A se vedea J. Rivero, op. cit. p. 18.

⁴ În sensul argumentației noastre, vezi și I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politic*, Ed. Actami, București, 1998, p. 167.

personalității umane. Sunt drepturi stabilite prin Constituție și garantate de aceasta și alte legi.⁵

Din definiție rezultă așadar, trăsăturile caracteristice ale drepturilor fundamentale.

Sunt drepturi subiective. Aceasta înseamnă că sunt posibilități conferite de lege titularilor acestor drepturi de a avea o anumită conduită și de a pretinde celorlalți o atitudine corespunzătoare pentru valorificarea unor interese personale, directe, actuale și legale, sub sancțiunea prevăzută de lege. Deci, pentru realizarea pretențiilor legitime, titularii acestor drepturi se bucură de protecția statului.

Prof. I. Deleanu definește dreptul subiectiv ca „prerogativă conferită de lege în temeiul căreia titularul dreptului poate sau trebuie să desfășoare o anumită conduită și să ceară altora desfășurarea unei conduite adecvate dreptului său, sub sancțiunea recunoscută de lege, în scopul valorificării unui interes personal, direct, născut și actual, legitim și juridic protejat, în acord cu interesul obștesc și cu normele de conviețuire socială”.⁶

Într-o altă concepție, drepturile subiective sunt „puteri garantate de lege voinței subiectului activ al raportului juridic, în temeiul cărora acesta este în măsură, în vederea valorificării unui interes personal direct, să desfășoare o conduită determinată sau să pretindă subiectului pasiv al raportului o anumită comportare care, la nevoie, poate fi impusă acestuia cu sprijinul forței de constrângere a statului”.⁷

Autorul definește astfel drepturile subiective în strânsă legătură cu drepturile fundamentale ale cetățenilor, atrăgând atenția că acestea din urmă nu trebuie înțelese ca o categorie de drepturi deosebite, datorită naturii lor față de celelalte drepturi subiective.

Recunoaște însă că această teorie privind drepturile fundamentale se îndepărtează de concepția școlii dreptului natural, conform căreia, acestea ar fi drepturi înnăscute, deci pe care omul le dobândește în afară de orice reglementare legală.

Drepturile subiective sunt definite ca prerogative (puteri) ale unei persoane, prerogative prevăzute de dreptul pozitiv în virtutea cărora aceasta poate să se

comporte într-un anumit fel sau să pretindă altora un anumit comportament, putând apela la ajutorul organelor etatice competente, în situația în care este împiedicată să adopte comportamentul licit dorit sau în situația în care, pretinzând altuia conform legii un anumit comportament aceasta nu-l adoptă.⁸

O altă opinie privește dreptul subiectiv ca fiind „facultatea unui subiect de a-și valorifica sau de a-și apăra împotriva terților un anumit interes, protejat de lege”.⁹

În concepția noastră, drepturile subiective constituie prerogative garantate prin lege, conform cărora titularul poate să adopte o comportare adecvată pentru satisfacerea intereselor legitime, la nevoie beneficiind de folosirea coerciției statale.

Sunt drepturi esențiale pentru cetățeni. Drepturile fundamentale, spre deosebire de celelalte drepturi subiective au un regim juridic specific, materializat prin următoarele trăsături:

– posibilitatea de reglementare în materia drepturilor și libertăților fundamentale a autorităților administrative este admisă în principiu, dar cu respectarea unor condiții stricte. Aceste condiții se referă la posibilitatea exercitării efective a acestor drepturi fundamentale după ce s-a luat o măsură, de exemplu, pentru menținerea ordinii publice;

– în situații obișnuite, normale, organele administrative nu pot să aibă inițiativa eliminării, înlăturării dreptului fundamental. Acest lucru poate să-l facă numai organul legiuitor, fiind elocvente în acest sens dispozițiile constituționale ale art. 53, „exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege” ori prevederea din alin. 2 al aceluiași art. 53, „restrângerea nu poate atinge existența drepturilor sau a libertății”. Este adevărat că organul administrativ va putea și este chiar obligat conform prerogativelor legale, să stabilească situațiile și condițiile concrete, împrejurările în care se va exercita dreptul fundamental;

– competența organului administrativ este limitată. Aceasta înseamnă că decizia sa privind situațiile concrete ale exercitării dreptului nu poate avea alt scop și finalitate decât ce a vrut legiuitorul constituant.

Astfel, exercițiul unor drepturi fundamentale poate fi restrâns numai dacă se impune, după caz,

⁵A se vedea I. Muraru, *op. cit.*, p. 166.

⁶A se vedea I. Deleanu – *Drept constituțional și instituții politice*, Tratat vol. I, Ed. Europa Nova, București, 1996, p. 41.

⁷A se vedea T. Drăganu – *Drept Constituțional și Instituții Politice*, Tratat elementar vol. I, Ed. „Lumina Lex”, București, 1998, p. 151.

⁸A se vedea G. Vrabie – *Organizarea politico-etatică a României*, Ed. „Virginia”, 1995, pp. 418–419.

⁹A se vedea Corina Petică Roman în Doina Petică Roman ș.a., *Elemente de drept*, Ed. Alma Mater, Sibiu 2009, p. 14.

pentru „apărarea siguranței naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și libertăților; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale sau ale unui sinistru deosebit de grav” (art. 53 alin. 1 teza a II-a).

Pentru a fi legitimă, măsura luată trebuie să fie: necesară (pericol corect evaluat), eficace și proporțională cu situația care a determinat-o;

– competența organului administrativ este sub controlul ierarhic și al organului de justiție, apreciindu-se legalitatea deciziei luate;

– în situații excepționale, competența organului administrativ este mai largă. Sigur că situația excepțională este determinată prin lege și apare în momentul stabilit pentru: „stare de război, stare de urgență, stare de asediu, criză politică gravă etc.”. Acest lucru presupune substituirea autorităților militare celor civile, extinderea prerogativelor poliției și a completului instanțelor militare.

Deoarece în asemenea situații pot apărea din partea autorităților excесе, s-a prevăzut posibilitatea unor forme de control și înlăturarea abuzurilor ori măsurilor excesive. Avem în vedere, de exemplu, controlul parlamentar asupra unor acte emise de puterea executivă în împrejurări excepționale.

II. Orice persoană are dreptul la libertatea de opinie și de exprimare, adică de a nu fi tulburată pentru opiniile sale și de a primi și răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei, prin orice mijloc de exprimare.

Exteriorizarea gândurilor și a opiniilor, a informațiilor și ideilor se face sub formă orală, scrisă, artistică sau prin orice alt mijloc, la alegerea persoanei.

Textul constituțional definește ce anume se poate exprima liber și prin ce forme și mijloace se poate realiza un asemenea lucru.

Art. 30 din Constituție¹⁰ arată că libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public sunt inviolabile.

Analizând textul constituțional observăm că acesta prevede care sunt mijloacele de exprimare, și anume: gândurile, opiniile, credințele și creațiile de orice fel.

Cu siguranță că formularea „orice alte mijloace

de comunicare” lasă, de asemenea, câmp larg manifestărilor creațiilor spirituale cetățenești. În acest sens este și opinia potrivit căreia „formularea largă exprimă atât domeniul reglementat cât și imposibilitatea nominalizării prin Constituție a tuturor creațiilor spirituale pe care mintea iscoditoare a omului le poate imagina și realiza”.¹¹

Libertatea cuvântului reprezintă posibilitatea ce trebuie asigurată fiecărei persoane de a-și exterioriza, prin viu grai, punctele de vedere, ideile, concepțiile sau convingerile în legătură cu orice problemă de interes colectiv sau personal, fără nici un fel de ingerință, în cadrul și cu respectarea cu bună credință a valorilor morale, spirituale și juridice ale societății.

Conceptul „în public”, trebuie înțeles ca fiind cel definit în lege, și anume Codul Penal¹².

Exprimarea „gândurilor, opiniilor, credințelor, posibilitatea de a elabora și exprima creațiile de orice fel, în istoria lor ca drepturi umane, au dus la formularea a trei mari reguli: libertatea de exprimare, interzicerea cenzurii, responsabilitatea. Aceste reguli au avut o istorie aparte, forța libertății de exprimare (mai ales libertatea presei), fiind din păcate deseori contracarată nu prin inteligență, ci prin cenzură severă și răspundere exagerată”.¹³

Legea fundamentală reglementează că cenzura de orice fel este interzisă, libertatea presei implicând și libertatea de a înființa publicații, acestea neputând fi suprimate.

Libertatea presei constituie unul dintre mijloacele cele mai eficiente în vederea asigurării vitalității corpului social, implicând nu numai dreptul de a face cunoscute public convingerile, ideile, opțiunile, credințele individuale sau colective, dar și numeroase drepturi și obligații care privesc imprimarea, transportul, vânzarea etc., dar și statutul juridic al jurnalistului. Libertatea presei nu poate fi însă nelimitată, iar aceste limite trebuie să fie legitime și descrise expres.

Exercitarea mijloacelor care formează conținutul complex al libertății de exprimare, comportă datorii și răspunderi speciale. De aceea, ea poate fi supusă unor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare pentru respectarea drepturilor sau

¹¹A se vedea Corina Petică Roman în Doina Petică Roman ș.a., *Elemente de drept*, op. cit., p. 51.

¹²A se vedea M. Constantinescu și alții, *Constituția României revizuită*, Ed. All Beck, București 2004, p. 61.

¹³A se vedea I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Actami, București, 1998, p. 230.

¹⁰ Legea de revizuire a Constituției nr. 429/2003 a fost aprobată prin referendumul național din 18-19. 10.2003 și a fost publicată în M.Of., I, nr. 758 din 29 octombrie 2003.

reputației altora, apărarea securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice.

De altfel, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în art. 20 stipulează că legea trebuie să interzică: orice propagandă în favoarea războiului, precum și orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, ostilitate sau la violență¹⁴.

Pentru apărarea acestor valori, Constituția din 1991 prevede că libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine.

Tot mai mulți cercetători apreciază că a patra putere în stat este mass-media. Forța ei este determinată de impactul pe care îl are informația asupra membrilor oricărei societăți, mai ales dacă uneori și formează deja o concepție și chiar influențează opțiunile cetățenești.

Pe bună dreptate se afirmă că ideea promovării și respectării drepturilor omului este generoasă, dar riscă să rămână literă moartă dacă nu este corect mediatizată. Chiar dacă mijloacele audio-video contează și ele, totuși presa este cea care transmite succesele ori insuccesele puterii în asigurarea „Binelui Comun”.

Pentru atingerea scopului și reflectarea realității sociale, trebuie ca fiecare slujitor al acestei arte să respecte toate principiile deontologice ale nobilei profesiei de ziarist. Altfel, se ajunge la un rezultat opus celui dorit și de la o idee generoasă se obține un pretext care întreține un conflict artificial ce poate oricând să degenereze. Iată de ce credem că trebuie să redăm câteva din reglementările cuprinse în Rezoluția 1003 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, referitoare la libertatea presei.

În primul rând, profesia de ziarist implică drepturi și obligații, libertăți și responsabilități.

În afara drepturilor și obligațiilor specifice, stipulate în legislația de specialitate, mijloacele de informare în masă au și o răspundere morală față de cetățeni și societate, răspundere care trebuie evidențiată mai ales în momentul actual când informația și comunicarea au un rol determinant în formarea atitudinii individuale privind evoluția societății.

Principiul de bază al oricărei evaluări etice a ziaristicii este că trebuie făcută o distincție netă între știri și păreri pentru evitarea oricărei confuzii între acestea. Dacă știrile sunt informații, adică

fapte și date certe, opiniile exprimă numai gânduri, idei, convingeri ori judecăți de valoare ale mijloacelor de informare în masă, editorilor și ziariștilor.

Știrile trebuie difuzate cu respectarea adevărului, numai după efectuarea verificărilor de rigoare, iar prezentarea, descrierea sau narațiunea trebuie să fie imparțială. Zvonurile nu trebuie confundate cu știrile. Titlurile și rezumatele știrilor trebuie să reflecte cât mai fidel conținutul faptelor și datelor prezentate.

Exprimarea opiniilor poate consta în reflecții ori comentarii privind unele idei generale sau în observații asupra informațiilor cu fundament real. Chiar dacă opiniile sunt inevitabile și subiective și nu trebuie supuse criteriului adevărului, totuși ele trebuie să fie exprimate într-o manieră onestă și etică. Opiniile exprimate sub formă de comentarii ale unor acțiuni ori evenimente cu referință la instituții și persoane, nu trebuie să ascundă ori să nege intenționat fapte ori date reale¹⁵.

Desigur că Rezoluția 1003 are în vedere prevederile art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului privind libertatea de exprimare. Potrivit art. 10 din Convenție, „orice persoană are dreptul la opinie și libertatea de a primi sau comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare. Exercițarea acestui drept ce comportă îndatoriri și responsabilități, poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare într-o societate democratică pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau drepturilor altuia, pentru a împiedica divulgarea unor informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”¹⁶.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis, în nenumărate cazuri avute spre soluționare, că libertatea de exprimare există nu numai cu privire la informații sau idei privite cu favoare sau

¹⁵ A se vedea I. Rusu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Lumina Lex, București, 2004, p. 329.

¹⁶ Convenția europeană a drepturilor omului a fost adoptată la Roma la 04 noiembrie 1950, intrând în vigoare în 1953. România a ratificat Convenția prin Legea nr. 30/1994, publicată în M. Of., I, nr. 135/1994.

¹⁴ Adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966 prin Rezoluția 2200 și ratificat de România cu rezerve la 09 decembrie 1974.

considerate inofensive, dar și pentru cele care șochează, rănesc ori îngrijorează. Aceasta pentru că orice societate democratică trebuie să fie caracterizată și prin toleranță, spirit de deschidere și exigență a pluralismului.

Libertatea de exprimare uneori poate veni în conflict cu anumite interese colective ori individuale. Problema delicată este așadar găsirea măsurii echilibrului care trebuie să existe între exercițiul dreptului la liberă exprimare și protecția intereselor sociale și a drepturilor individuale.

Cu referire specială la presă, libertatea de exprimare presupune inexistența oricărui sistem de autorizare sau cenzură. Dar libertatea presupune responsabilitate, adică libertate în anumite limite. Aceste limite se referă la protecția unor valori sociale ori a drepturilor și reputației altora.

Într-un caz judecat încă în 1979, Curtea a precizat rolul presei astfel: „Dacă ea nu trebuie să depășească limitele prevăzute în special pentru protejarea reputației altuia, presei îi incumbă obligația de a comunica informații și idei asupra problemelor dezbătute în arena politică, precum și cele care privesc alte sectoare de interes public. La funcția sa, care constă în a difuza, se adaugă dreptul, pentru public, de a primi informațiile necesare”.

Pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului, presa este „câinele de pază” al unei societăți democratice, aceasta însemnând rolul ei de a controla și informa în și despre toate domeniile de interes public, de la cele privind responsabilitățile politice, la funcționarea instituțiilor și serviciilor publice până la aprecierea oportunității de a

beneficia de „servicii veterinare de noapte”.

Analizând modul cum mass-media din România și-a înțeles menirea și a interpretat libertatea de exprimare, trebuie să recunoaștem că s-au manifestat două tendințe în principal. Una pozitivă, în sensul că s-au redat corect și imparțial date și informații despre fapte și evenimente, dovedind profesionalism și deontologie. Desigur, că cei care au practicat aceste principii și-au atras respect și simpatie din partea societății, având credibilitate și succes în activitate.

Tendința negativă a cuprins pe cei care au renunțat la deontologia profesiei și au prezentat deformat realitatea faptelor pentru atingerea scopurilor înguste, mărunte ori fiind subjugate politic. Categorie că mai devreme sau mai târziu, societatea i-a sancționat prin dezinteresul față de acestea.¹⁷

De asemenea, se interzice: defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică precum și manifestările obscene contrare bunelor moravuri.

În vederea garantării exercitării libertății de exprimare, în art. 30 alin. 8, sunt stabilite răspunderile care acționează, și anume: răspunderea civilă pentru informația sau pentru creația adusă la cunoștința publică, acestea revenind editorului sau realizatorului, autorului, organizatorului manifestării artistice, proprietarului mijlocului de multiplicare, al postului de radio sau de televiziune.

¹⁷A se vedea I. Rusu, *Regimul politic românesc*, Ed. Bren, București, 2000, pp. 100–103.